

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-5-6>

Бондаренко О. О.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення
Донецького державного університету внутрішніх справ*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

CIVIL-LEGAL RELATIONS WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Дана стаття присвячена дослідженню правової природи штучного інтелекту та окреслення його місця в системі об'єктів цивільних прав.

Автором зазначається поняття штучного інтелекту відповідно до норм чинного цивільного законодавства та наголошується на тому, що з розвиток інформаційних технологій та стрімкою зацікавленістю суспільства в нових можливостях у цифровому просторі призводить до активного вивчення можливостей штучного інтелекту, актуальність якого наразі дуже висока завдяки його потенціалу трансформувати практично всі галузі людської діяльності.

Штучний інтелект (ШІ) у цивільних правовідносинах займає все більш важливе місце, що ставить питання про його правовий статус, обов'язки та відповідальність за дії, які він здійснює. Існують кілька підходів до визначення місця ШІ в цивільних правовідносинах, які стосуються його правового статусу, ролі та підходів до регулювання.

Але також необхідно сказати, що поява штучного інтелекту породжує низку проблем як загального, так і спеціального характеру, в тому числі, питань правового характеру, що вимагають їх нагального вирішення.

Зокрема, актуальною є проблема правового регулювання відносин за участю штучного інтелекту, оскільки ШІ активно інтегрується в різні сфери життя, а правова система не завжди встигає адаптуватися до швидкого технологічного розвитку. Основна складність полягає в тому, що багато аспектів діяльності ШІ не вписуються в традиційні правові рамки, що створює певні ризики для суспільства і викликає необхідність розробки нових підходів до регулювання.

Наразі актуальним постає питання щодо визначення місця штучного інтелекту в цивільних правовідносинах. Адже досі немає чіткого розуміння в ролі об'єкта чи в ролі суб'єкта штучний інтелект виступає в правовідносинах і яка саме міра його правосуб'єктності; яким чином відбувається реалізація цивільних прав та обов'язків і головне, яким чином і хто буде нести відповідальність.

Одним із ключових питань є розподіл відповідальності за шкоду, спричинену ШІ. Це може бути, наприклад, у випадках ДТП за участю автономних транспортних засобів або у ситуаціях, коли ШІ спричиняє фінансові втрати. В такому випадку відповідальність можуть нести розробники, виробники або власники.

Тому важливим є визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій штучного інтелекту, що забезпечить задоволення потреб суспільства, шляхом створення належного законодавчого механізму врегулювання правовідносин за участю штучного інтелекту, і зокрема норм цивільного законодавства.

Ключові слова: штучний інтелект, цивільні правовідносини, правосуб'єктність штучного інтелекту, об'єкт правовідносин, суб'єкт правовідносин, цивільне законодавство.

This article is devoted to researching the legal nature of artificial intelligence and outlining its place in the system of civil rights objects.

The author notes the concept of artificial intelligence in accordance with the norms of current civil legislation and emphasizes that the development of information technologies and the rapid interest of society in new opportunities in the digital space leads to an active study of the possibilities of artificial intelligence, the relevance of which is currently very high due to its potential to transform almost all areas of human activity.

Artificial intelligence (AI) in civil legal relations occupies an increasingly important place, which raises questions about its legal status, duties and responsibilities for the actions it performs. There are several approaches to defining the place of AI in civil law, which relate to its legal status, role and approaches to regulation.

But it is also necessary to say that the emergence of artificial intelligence gives rise to a number of problems of both general and special nature, including legal issues that require their urgent solution.

In particular, the problem of legal regulation of relations with the participation of artificial intelligence is relevant, since AI is actively integrated into various spheres of life, and the legal system does not always have time to adapt to rapid technological development. The main difficulty is that many aspects of AI activity do not fit into traditional legal frameworks, which creates certain risks for society and calls for the development of new approaches to regulation.

Currently, the question of determining the place of artificial intelligence in civil legal relations is becoming relevant. After all, there is still no clear understanding of the role of the object or the subject of artificial intelligence in legal relations and what exactly is the measure of its legal personality; how civil rights and obligations are implemented, and most importantly, how and who will be responsible.

One of the key issues is the apportionment of liability for harm caused by AI. This could be, for example, in cases of road accidents involving autonomous vehicles or in situations where AI causes financial losses. In this case, developers, manufacturers or owners may be responsible.

Therefore, it is important to determine the priority directions and main tasks of the development of artificial intelligence technologies, which will ensure the satisfaction of society's needs, by creating an appropriate legislative mechanism for the regulation of legal relations involving artificial intelligence, and in particular, the norms of civil legislation.

Key words: *artificial intelligence, civil legal relations, legal personality of artificial intelligence, object of legal relations, subject of legal relations, civil legislation.*

Розвиток ІТ індустрії та постійний науково-технологічний прогрес останнім часом вражає та відкриває пізнання нових можливостей штучного інтелекту (далі ШІ), який стає ключовою рушійною силою інновацій, оскільки дозволяє створювати нові способи обробки даних, автоматизації процесів, прогнозування результатів та оптимізації ресурсів. Сучасний розвиток ШІ відкриває можливості для підвищення ефективності, продуктивності та точності в багатьох сферах життєдіяльності, а також стимулює розвиток цифрової економіки та наукових досліджень у тому числі. Але аналізуючи ситуацію вбачаємо, що він і породжує низку проблем як загального, так і спеціального характеру, що вимагає їх вирішення. Зокрема, актуальною є проблема правового регулювання відносин за участю штучного інтелекту, оскільки ШІ активно інтегрується в різні сфери життя, а правова система не завжди встигає адаптуватися до швидкого технологічного розвитку. Основна складність полягає в тому, що багато аспектів діяльності ШІ не вписуються в традиційні правові рамки, що створює певні ризики для суспільства і викликає необхідність розробки нових підходів до регулювання.

Актуальність ШІ у даний час дуже висока завдяки його потенціалу трансформувати практично всі галузі людської діяльності через сприяння автоматизації процесів, покращення якості рішень, розвитку персональних послуг,

підвищення рівня безпеки, зменшення людських помилок.

Говорячи про цивільне законодавство України, яке знаходиться, у стані рекодифікації всіх правових інститутів цивільного права, то зазначимо, що у Цивільному кодексі України вбачається правове закріплення штучного інтелекту як самостійного об'єкта цивільних прав в системі об'єктів цивільного права загалом.

Наразі актуальним постає питання щодо визначення місця штучного інтелекту в цивільних правовідносинах. Штучний інтелект (ШІ) у цивільно-правових відносинах стає все більш актуальною темою, оскільки технології ШІ активно впливають на різні аспекти права. В цивільно-правових відносинах, де традиційно взаємодіють фізичні та юридичні особи, ШІ виступає новим елементом, що потребує правового визначення та регулювання. Адже досі немає чіткого розуміння в ролі об'єкта чи в ролі суб'єкта штучний інтелект виступає в правовідносинах і яка саме міра його правосуб'єктності; яким чином відбувається реалізація цивільних прав та обов'язків і головне, яким чином і хто буде нести відповідальність.

Нажаль сьогодні норм цивільного законодавства недостатньо для належного врегулювання суспільних відносин, що пов'язані з штучним інтелектом, а ті нормативно-правові акти, що прийняті законодавчою владою породжують ще більше запитань ніж відповідей.

Ефективність, інноваційний характер здійснення діяльності з використанням штучного інтелекту (роботів) вказують на суттєві переваги у їх використанні та обумовлюють потребу проведення досліджень з метою розробки правничих підходів, на основі яких вдасться запровадити якісне правове регулювання у цій сфері. Тут варто процитувати слова Ілона Маска, який наголошує на тому, що якщо людство буде діяти ретроактивно в питаннях регулювання штучного інтелекту, то може бути занадто пізно, адже сфера використання штучного інтелекту є тією сферою, де варто бути проактивними у питаннях регулювання [1].

Безумовно, ця є думка є слушною та потребує серйозного правничого аналізу у пошуку концепції регулювання штучного інтелекту. Справді, дослідження правових аспектів штучного інтелекту в площині його закріплення в рамках національного законодавства для науковців проблема не нова, це питання ось уже кілька років доволі активно розкривається вченими-представниками різних галузей права. Але якщо раніше питання ставилися щодо потреби юридичного закріплення такого явища як штучний інтелект загалом, то на сьогодні з цього приводу формуються певні концепції, які розкривають відповідне бачення щодо вектора розвитку законодавства у цій сфері, є напрацьовані конкретні підходи. Варто наголосити також, що вчені погоджуються з тим, що питання штучного інтелекту потребують регламентації саме в межах цивільного законодавства. При цьому надзвичайно важливо зуміти розвинути існуючі механізми системи цивільного права з удосконаленням його окремих інститутів на концептуально правильних підходах, що базуються на суб'єктно-об'єктних та предметно-методологічних характеристиках галузі [1].

Останнім часом в рамках приватного права концепції щодо визначення сутності штучного інтелекту базуються на спробах зрозуміти, як можна інтегрувати цю технологію у правову систему, яка традиційно орієнтована на відносини між фізичними та юридичними особами. Оскільки ШІ, зокрема його автономні та самонавчальні можливості, не підпадає під класичні уявлення про «суб'єктів» або «об'єктів» права, необхідно розробляти нові підходи для його

правового регулювання. Ось кілька концепцій, які можуть слугувати основою для розуміння сутності ШІ в контексті приватного права.

Одна з концепцій розглядає ШІ як об'єкт права, схожий до інших інструментів або речей, які можуть використовуватися у приватних відносинах. У цьому підході ШІ розглядається як:

- програмний продукт або послуга, що має свою вартість і може бути предметом купівлі-продажу, оренди або ліцензування.

- інтелектуальна власність – ШІ як об'єкт може захищатися авторським правом, а також іншими формами захисту інтелектуальної власності (патенти, комерційна таємниця тощо).

- технологічний засіб – інструмент для виконання завдань, що перебуває під контролем власника або користувача.

Інша концепція припускає, що ШІ може мати обмежену правосуб'єктність, що дозволить йому брати участь у правовідносинах як окремий «суб'єкт», надання ШІ статусу «електронної особи».

Якщо штучний інтелект отримає статус суб'єкта права, можна буде говорити про виникнення нових сфер юстиції. Окрім традиційної юстиції, з'являться щонайменше два нові види, а саме «змішана юстиція» та «юстиція штучного інтелекту». До змішаної юстиції науковці відносять форми вирішення правових спорів між фізичними, юридичними особами, суспільством та роботами. Тоді як до юстиції штучного інтелекту планують відносити форми вирішення правових спорів безпосередньо між роботами. Також функціонування такої системи юстиції буде забезпечувати протидію роботам, які представляють загрозу для соціального розвитку та стабільності суспільних відносин [2, с. 104].

Як зазначає А. Петренко, правове закріплення відносин, пов'язаних із штучним інтелектом, потребує вирішення наступних питань: захист персональних даних; врегулювання господарської діяльності з виробництва роботів чи програмного забезпечення; авторські права на твори, створені штучним інтелектом; кібербезпека й застосування штучного інтелекту; «змішана юстиція» та «юстиція штучного інтелекту», тобто його використання в правосудді; питання цивільно-правової і кримінальної відповідальності; роль штучного інтелекту в про-

тидії поширенню фейків; захист прав людини та недискримінація [3].

О.Е. Ратутний у своєму дослідженні вказує на те, що штучний інтелект, так само як і людина, може мати здатність усвідомлювати фактичну сторону того, що відбувається, усвідомлювати суспільну небезпечність свого діяння, яке реалізується в інформаційному просторі або завдяки роботизований консолям, пристроям або механізмам – в оточуючому матеріальному середовищі (тобто, оцінювати за шкалою «добре – нейтральне – погане»), та, без сумніву, буде мати можливість за конкретних умов здійснювати певний вибір між тими чи іншими варіантами поведінки та здатність керувати своєю поведінкою (сьогодні це є однією з головних умов проведення штучним інтелектом хірургічних операцій, допуску його до керування безпілотними транспортними засобами тощо), що є достатнім для визначення людини суб'єктом злочину в інтелектуальних і вольових сферах [4, с. 113].

Цікавою є думка Т.Г. Каткової, яка наголошує на необхідності створення Карти правових реформ використання штучного інтелекту – аналітичного, полісі-документу, який має містити бачення громадянського сектору щодо пріоритетів використання та розвитку правового середовища для розробників і користувачів штучного інтелекту. На її думку Карта правових реформ використання штучного інтелекту в Україні має містити такі напрями: цивільне законодавство (визначення правосуб'єктності, зокрема, в яких ситуаціях він може діяти в якості посередника фізичної чи юридичної особи; укладати договори; нести цивільно-правову відповідальність); кримінальний закон (визначення кримінальної відповідальності за дії штучного інтелекту); страхове законодавство; антидискримінаційне законодавство (питання рівності людини і осіб, які використовують штучний інтелект; питання з критеріями та даними, які надаються штучним інтелектом); захист персональних даних (можливості надання диференційованої згоди на обробку персональних даних, а також удосконалення механізму інформованої згоди на обробку персональних даних); законодавство у сфері інтелектуальної власності; медичне право (використання штучного інтелекту в медичній

сфері, аспекти діяльності лікаря, який використовує штучний інтелект) [5, с. 46].

У грудні 2020 року Кабмін затвердив концепцію розвитку штучного інтелекту до 2030 року. Для нашої країни концепція розвитку ШІ – це великий крок, який допоможе інтегрувати інноваційні технології в економічно важливі сектори держави.

Відповідно до положень Концепції розвитку ШІ штучний інтелект – це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань; галузь штучного інтелекту – напрям діяльності у сфері інформаційних технологій, який забезпечує створення, впровадження та використання технологій штучного інтелекту [6].

Впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід'ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Відсутність концептуальних засад державної політики в галузі штучного інтелекту не дозволяє створювати та розвивати конкурентоспроможне середовище в зазначених сферах діяльності. Впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід'ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Відсутність концептуальних засад державної політики в галузі штучного інтелекту не дозволяє створювати та розвивати конкурентоспроможне середовище в зазначених сферах діяльності. [6].

Вищезазначене свідчить про те, що необхідно створити та розробити єдину державну політику, яка буде визначати чіткі цілі, пріоритети і плани щодо впровадження ШІ, створюючи стратегію, яка враховуватиме довгострокові перспективи розвитку, необхідні інвестиції та

Таблиця 1

Освіта	Однією з основних цілей розвитку штучного інтелекту в освіті – це навчання та підготовка висококваліфікованих фахівців. Створення курсів для педагогів щодо роботи з основами ШІ, розвиток цифрової грамотності (застосування цифрових інструментів для розв'язання прикладних завдань, пошук інформації в інтернеті, захист персональних даних, медіаграмотність тощо).
Наука	Стимулювання державою наукових досліджень в галузі ШІ, підтримувати наукове співробітництво з міжнародними дослідними центрами.
Економіка	Реалізація концепції планується через стимулювання розвитку підприємництва в області ШІ (поліпшення бізнес-клімату, забезпечення передбачуваної податкової політики, розвиток обчислювальної інфраструктури тощо).
Кібербезпека	Планується створення національних інформаційних систем, платформ та продуктів для захисту комунікаційних, інформаційних та технологічних систем, впровадження технологій штучного інтелекту в національну систему кібербезпеки для проведення аналізу і класифікації загроз та вибору стратегії їх стримування і запобігання їх виникненню.
Інформаційна безпека	Застосування ШІ сприятиме забезпеченню національних інтересів. Зокрема, виявлятимуть, запобігатимуть і нейтралізуватимуть інформаційні загрози.
Оборона	Планується використовувати в системах командування та управління, озброєння і військової техніки, збору та аналізу інформації під час ведення бойових дій, розвідки, протидії кіберзагрозам у сфері оборони, аналізу можливостей війська.
Публічне управління	У галузі правового регулювання ШІ буде намагатись інтегрувати в українське законодавство європейські норми, які поліпшать надання правової допомоги українцям.
Правосуддя	Розвиваючи вже наявні технології – Електронний суд, Єдиний реєстр досудових розслідувань тощо.

**текст таблиці відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні*

можливі ризики. Національна стратегія повинна включати як конкретні проєкти в різних галузях, так і загальні принципи щодо етики та відповідальності у використанні ШІ.

Перш за все, на наш погляд, необхідне саме формування нормативно-правової бази та розробити законодавчі акти, які регулюватимуть питання відповідальності, конфіденційності та захисту прав громадян при використанні ШІ. Це включає визначення відповідальності за рішення, ухвалені ШІ, захист персональних даних, а також контроль над розвитком і використанням ШІ у критичних секторах.

Аналізуючи схвалену Концепцію розвитку штучного інтелекту України бачимо, що виокремлені пріоритетні сфери розвитку та застосування ШІ (табл. 1).

Реалізація вищезазначеної Концепції передбачена протягом 2020-2030 років стане позитивним кроком в процесі розвитку правового регулювання.

Та незважаючи на численні переваги, державна політика щодо ШІ повинна враховувати низку викликів які можуть виникати при

виникненні цивільно-правових відносин і не тільки.

По-перше, це можуть бути ризики кібербезпеки – автоматизовані системи можуть бути вразливими до кібератак. По-друге, можливі негативні соціальні наслідки – автоматизація деяких професій може призвести до скорочення робочих місць. По-третє, труднощі з контролем і прогнозуванням поведінки ШІ – певні рішення ШІ можуть бути непередбачуваними, особливо якщо система використовує машинне навчання.

З огляду на все вищевикладене, можна сказати, що Україна активно розвиває використання штучного інтелекту у різних галузях та вирішує важливі завдання завдяки цій технології. Формування цивільно – правового регулювання галузі розробки та використання штучного інтелекту залишається актуальним для законодавця та потребує подальшого вивчення та удосконалення чинного цивільного законодавства та приведення його у галузі використання технологій штучного інтелекту у відповідність із міжнародними нормативно-правовими актами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зозуляк О.І. Штучний інтелект як об'єкт цивільно-правового регулювання. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/15819/1/%D0%97%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8F%D0%BA%20%D0%9E%D0%9B%D0%AC%D0%93%D0%90%20%D0%A8%D0%A2%D0%A3%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%98%CC%86%20%D0%86%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A2.pdf>

2. Карчевський М.В. Правове регулювання соціалізації штучного інтелекту. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2017. № 2(78). С. 99-108.
3. Петренко А. Штучний інтелект і право. Business Law Electronic Resource. 2021. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/artificialintelligence/>
4. Радутний О.Е. Штучний інтелект як суб'єкт злочину. Інформація і право. 2017. № 4. С. 106-115. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/14_5.pdf
5. Каткова Т.Г. Штучний інтелект в Україні: правові аспекти. Право і суспільство. 2020. № 6. С. 46-55. URL: http://pravoisustvo.org.ua/archive/2020/6_2_020/10.pdf
6. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження КМ України від 02.12.2020 р. № 1556- р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>